

І. П. КРИП'ЯКЕВИЧ – ОРГАНІЗАТОР УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У запропонованій статті проаналізовано організаційно-педагогічну діяльність відомого українського історика І. П. Крип'якевича в роки Першої світової війни. Упродовж листопада 1915 р. – березня 1917 р. він очолював Бюро культурної допомоги. За короткий час І. П. Крип'якевич зміг налагодити роботу з організації освіти на Волині та Холмщині, результатом якої стали конкретні справи: відкриття українських шкіл, учительських курсів, семінарів, бібліотек, збір пожертв на освітньо-культурні справи.

Ключові слова: І. П. Крип'якевич, Перша світова війна, освітня політика, українська школа, організаційно-педагогічна діяльність.

В історії становлення та розвитку української національної школи перші десятиліття ХХ ст. стали часом, який дав вітчизняній науці чимало видатних особистостей. У цьому переліку чільне місце займає Іван Петрович Крип'якевич. Сучасникам він відомий як доктор історичних наук, професор, фахівець з давньої та середньовічної історії України. Наприкінці 80-х і початку 90-х років ХХ ст. чимало читачів вперше ознайомилися з його художніми творами та популярними нарисами з історії України. Відомий історик постав перед читацькою аудиторією як популяризатор минувшини. Виявилось, що до його науково-педагогічної спадщини належать десятки статей з історії освіти, шкільництва, методики викладання та виховання, художні повісті і оповідання на історичну тематику, підручники, посібники для школи, белетризовані історичні нариси. І. П. Крип'якевич декілька десятиліть успішно поєднував працю учителя історії з науковою роботою. Його життя випробували Перша та Друга світові війни, Українська національно-демократична революція 1917–1921 років, польська влада та німецький окупаційний режим. У роки Першої світової війни він долучився до не менш важливої праці – організації освіти на території Волині та Холмщині, що перебували під контролем австро-угорського військового командування. І тут він зарекомендував себе як талановитий організатор освітньої справи. За будь-яких обставин він завжди залишався людиною, громадянином, педагогом, вченим, патріотом своєї рідної землі і народу. Спадщина, яку він залишив нам потребує ретельного аналізу, осмислення з подальшим використанням як у сучасній педагогічній науці, так і в практиці навчання та виховання молоді.

Серед сучасних історичних та історико-педагогічних досліджень зустрічаємо чимало публікацій, автори яких крок за кроком розкривають особливості наукової, науково-педагогічної, культурно-просвітницької, популяризаторської діяльності І. П. Крип'якевича. Цьому сприяють не лише багата спадщина, яку залишив відомий історик, але і чималий масив архівних матеріалів, що стали доступні науковцям в останні два десятиліття. Про педагогічну діяльність І. П. Крип'якевича, його дослідження в царині історії освіти та школи маємо ряд публікацій, до написання яких у свій час долучилися В. Грабовецький, Я. Дашкевич, Н. Клименко, Р. Крип'якевич, Б. Ступарик, І. Цепенда. Дещо менш дослідженою залишається організаційно-педагогічна діяльність І. П. Крип'якевича в роки Першої світової війни. Вперше проаналізувати цей вид діяльності спробу-

вав І. Патер. У збірнику «Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві» була опублікована його стаття «Діяльність Івана Крип'якевича в Союзі Визволення України» [2, с. 267-270], у якій він зробив стислий аналіз діяльності І. П. Крип'якевича як голови Бюро культурної помочі, що виникла з ініціативи СВУ. Метою цієї організації було відкриття народних шкіл, українських гімназій, курсів для учителів, збір коштів на культурно-освітню справу. Публікація цінна тим, що І. Патер подав розлогу підбірку документів (13 архівних джерел), що ілюструють організаційно-педагогічну діяльність І. П. Крип'якевича в роки Першої світової війни. Про організацію шкільництва на Волині та безпосередню участь у цьому процесі І. П. Крип'якевича у своїй розвідці «Іван Крип'якевич і Волинь (1914–1918 рр.)» пише О. Каліщук [4]. У статті більше уваги приділено характеристиці окупаційного режиму, діяльності Бюро культурної помочі, яке очолював І. П. Крип'якевич та функціонуванню народної школи у Володимирі-Волинському. Не менш значимим є дослідження Н. Клименко «Культурно-просвітницька діяльність Івана Крип'якевича (1886–1967 рр.)» [5], у якому організаційно-педагогічної діяльності Івана Петровича присвячений окремий параграф – «Організація українського шкільництва на Волині та Холмщині під час Першої світової війни». Загалом участь І. П. Крип'якевича в організації освіти та школи в роки Першої світової війни частково стала предметом наукового пошуку, однак проблема потребує дослідження як її окремих напрямів, так і узагальнення на рівні організаційно-педагогічної діяльності відомого історика.

Мета статті – розкрити особливості організаційно-педагогічної діяльності І. П. Крип'якевича в роки Першої світової війни, з'ясувати основні напрями та форми цієї діяльності.

У житті І. П. Крип'якевича помітне місце займала організаційно-педагогічна діяльність. Така праця є складовою педагогічної діяльності і, як правило, до неї входять управлінська та організаційна робота. Досвід з організації освіти, створення шкіл, налагодження роботи освітніх закладів, вирішення кадрової проблеми І. П. Крип'якевич отримав в роки Першої світової війни.

Перша світова війна вже на початковому етапі втягнула західноукраїнські землі у бойові дії. 19 липня (1 серпня) 1914 р. державний кордон між Росією і Австро-Угорщиною перетворився на лінію фронту. Значна частина української політичної еліти в умовах війни підтримала австро-угорський уряд і стала на його бік. В основі цієї підтримки були сподівання на те, що у недалекому майбутньому Австро-Угорщина вирішить питання з автономією західноукраїнських земель, що дозволить на території краю розбудовувати повноцінне національне життя, яке прискорить можливість національно-політичного визволення українського народу.

4 серпня 1914 р. у Львові відбулися збори політемігрантів з Наддніпрянщини, колишніх членів Революційної Української партії (РУП), а потім Української соціал-демократичної партії (УСДРП), за участю Дмитра Донцова, Володимира Дорошенка, Андрія Жука, Олексія Назаріва, на яких прийнято рішення про створення Союзу визволення України (СВУ) [1, с. 109]. Головою союзу обрано Д. Донцова, секретарем В. Дорошенка. Головним політичним гаслом Союз обрав державну самостійність і соборність України, здобуття яких пов'язував із поразкою Росії у Першій світовій війні [10].

До складу СВУ увійшли відомі українські громадсько-політичні діячі, серед яких був І. П. Крип'якевич, про що свідчать відповідні документи

[12, арк. 28]. Загалом до організації упродовж свого існування входило понад 250 членів, співробітників і активу із числа військовополонених. Всі вони здебільшого належали до різних політичних угруповань, мали різні ідейні погляди, однак їх єднала спільна мета – розбудова незалежної України.

Влітку 1915 р. після поразки російської армії на східному фронті австро-німецькі війська зайняли українські землі Холмщини, південно-західну частину Гродненщини, південно-західну частину Мінщини, Пінський і дві третини півдня Мозирського округів, західну частину Волинської губернії. Окупована територія склала 48 тис. кв. км, а загальна кількість українського населення, що проживало у вищезгаданих регіонах, налічувала близько 2,3 млн чоловік.

Волинь і Холмщина опинилися під австрійською окупацією. На цих землях запровадили нову військову та цивільну адміністрацію. Більшість посад зайняли поляки. Окупація Волині та Холмщини австро-угорськими військами для місцевого населення мала, з одного боку, позитивний наслідок, оскільки її результатом стало звільнення від російської політики. Однак, з іншого боку, прагнення австро-угорської адміністрації розв'язати насамперед польське питання, унеможливлювало вирішення українських справ, на яке сподівалася місцева більшість.

СВУ спільно із Загальною Українською Радою, що виникла 5 травня 1915 р., розробила систему заходів, що сприяли розвитку національного і культурно-освітнього життя на окупованих землях. Серед них – створення «Бюро культурної помочі» для українського населення окупованих областей. Бюро розпочало свою роботу у Львові в серпні 1915 р. [4]. Очолив цей орган Іван Петрович Крип'якевич. У листі до Володимира Дорошенка він писав: «...Охотно приступаю до організації СВУ. Я навіть вже зайняв собі терен роботи...» [12, арк. 4–7]. Таким тереном стали північно-західні землі, де потрібно було налагоджувати культурно-національне життя. Інформуючи українське населення про створення Бюро культурної помочі, І. П. Крип'якевич зазначав: «Бюро ставить собі за ціль збирати фонди на школи, старатися про шкільні книжки й інші середники, бібліотеки для молодіжи й учителів» [3]. Однак, як виявилось насправді, напрямів діяльності Бюро було значно більше. Саме тому до організації українського шкільництва на окупованих територіях активно долучилися освітні товариства: Учительська Громада, Українське педагогічне товариство, Взаємна допомога українського учительства. Завдяки їм у Львові виникла Комісія для українського шкільництва зайнятих областей, яка підпорядковувалася Бюро культурної помочі й забезпечувала організаційну роботу та проводила переговори з представниками військової і цивільної влади щодо відкриття шкіл, комплектування вчительського складу.

І. П. Крип'якевич як керівник Бюро, насамперед, провів велику попередню роботу, суть якої полягала у дослідженні стану освіти та шкільництва в окупованих австрійських округах. Упродовж серпня - листопада 1915 р. Іван Петрович підготував ряд документів як представник СВУ, у яких досить детально проаналізував стан освітньої справи та запропонував систему заходів щодо налагодження українського шкільництва. У «Меморіалі СВУ про українську справу на Холмщині», який підготовлений І. П. Крип'якевичем, подано детальний аналіз культурно-освітнього розвитку краю із залученням різнопланових матеріалів [16, арк. 2–17]. Як історик І. П. Крип'якевич використав чимало статистичних матеріалів: дані про національний склад населення, віросповідання, чисельність

духовенства, учительства, учнів, кількість шкіл, культурно-освітніх товариств та організацій тощо. За допомогою статистики він порівняв конфесійне і культурно-освітнє життя на етнічному рівні і прийшов до висновку, що тут тривалий час домінував російський та польський елемент. Настав час змінити картину і розбудувати українське шкільництво. Для приготування ґрунту українського шкільництва він пропонував: 1. Підготувати українських учителів з місцевих сил за допомогою системи курсової перепідготовки, семінарів, фінансової підтримки з боку держави та допомоги галицьких учителів; 2. Створити мережу народних шкіл, українських гімназій; 3. Підготувати нові українські підручники, засоби навчання та відкрити мережу бібліотек для молоді [16, арк. 14–16]. Особливо увагу І. П. Крип'якевич приділяв підготовці педагогічних кадрів. Він розумів, що для цього потрібна як державна субвенція, так і вирішення ряду організаційних питань: підбір викладачів, розробка навчальних програм, виділення приміщень. До вирішення цієї справи він пропонував долучитися культурно-освітнім товариствам (укласти програми), учителям з Галичини, що вже мали подібний досвід відкриття українських шкіл. У розбудові української школи мала б взяти участь і греко-католицька церква. Він не відкидав існування церковних шкіл, зважаючи на те, що у Холмщині в останні роки функціонувало 255 таких установ.

Наступним кроком І. П. Крип'якевича стала підготовка Доповідної записки Союзу визволення України «Українське шкільництво в окупованих австрійських округах Холмської губернії» [16, арк. 43–45]. У ній він проаналізував стан шкільництва за часів Російської імперії та вказав на ті зміни, що відбулися упродовж австрійської окупації. Окрім того І. П. Крип'якевич досить чітко визначив потреби українського шкільництва. Їх він подав у формі своєрідних вимог: українська школа повинна бути домінуючою; мовою навчання має стати українська; референт при генерал-губернаторстві обирається з числа українців; до керівних посад в освіті залучити педагогів-українців; встановити посади інспекторів-українців; викоринювати русофільські впливи; відкрити курси для українського вчительства; до програм учительських курсів включити такі дисципліни: історія і географія Австрії, історія і географія України, українська мова і література, термінологія предметів народної школи, початки німецької мови, устрій шкільництва в Австрії; підготувати українські підручники та ознайомити з ними освітян; відкрити три чоловічих гімназій жіночі відділення; створити фахові школи, учительські семінари; налагодити приватне шкільництво тощо [16, арк. 44–45]. Враховуючи те, що майбутня національна школа мала функціонувати в австрійських умовах, І. П. Крип'якевич постійно звертав на це увагу в переліку установ, навчальних дисциплін, у назві органів та структур, яким підпорядковувалися освіта та школи.

Організаторські здібності І. П. Крип'якевича проявлялися не лише в аналізі, розумінні та плануванні проблеми шкільництва в цілому. Він міг досить чітко виокремити із загальної проблеми більш вузьку і запропонувати механізми її вирішення. У цьому зв'язку привертає увагу запропонований ним спосіб вирішення проблеми учительських кадрів. Іван Петрович усвідомлював важливість і реальний стан кадрового забезпечення закладів освіти. В умовах війни підготувати в короткий час сотні-тисяч учителів було практично неможливим. Для вирішення цієї проблеми він запропонував відкрити курси. Визначив їх оптимальну тривалість – 2-3 місяці. Розробив план науки (курсів перепідготовки). Передбачив форми матеріального та морального стимулювання як курсантів, так і випус-

кників. Вказав на позитивні сторони курсової підготовки в умовах війни: а) поповнення учительських кадрів на тлі загального зменшення педагогічних працівників, б) звільнення держави від вирішення проблем, які виникли внаслідок війни [16, арк. 45].

І. П. Крип'якевич виявився блискучим організатором та координатором освітньої праці. Він усвідомлював, що обов'язок кожного полягав не у тому, щоб радіти лише окремим успіхам або підтримувати освітніми заходами земляків, але долучитися на ділі до освітньої праці [7]. Використовуючи досвід освітянських товариств Галичини, І. П. Крип'якевич запропонував до співпраці залучити їх кращих представників, з числа яких сформували Комісію для українського шкільництва зайнятих областей. Комісія підпорядковувалася Бюро культурної помочі і долучалася до організаційної роботи. До її складу увійшли О. Барвінський, Кокурудз, Макарушка, Мороз, Гриньовський, Гордин, Раковський, І. Крип'якевич [12, арк. 37].

Незважаючи на зусилля Бюро культурної помочі та особисті старання І. П. Крип'якевича, стан українського шкільництва у Холмщині залишався незадовільним. Намагання СВУ відновити українське життя на території не дало бажаного результату. Серед здобутків можна виділити лише часткове вирішення проблеми з мовними правами українців. Згідно розпорядження командування австро-угорської армії у закладах освіти та громадському житті почали використовувати українську мову. Однак масової українізації, як планував Союз визволення України, не відбулося. Нижчі австрійські чини не виконували розпоряджень, бюрократизували систему впровадження мови в освітні заклади і як наслідок: холмщаки постійно скаржилися на заборону відкриття шкіл та офіційного вживання української мови.

Наприкінці вересня 1915 р. СВУ розробила проект програми щодо розвитку українського шкільництва на Холмщині, Волині та Підляшші [25, арк. 40–41]. У розробці цієї програми брав участь І. П. Крип'якевич. У проекті зафіксовано ряд чітких домагань: 1. Управу шкіл в українських територіях віддати в руки Української Шкільної Ради. 2. Всі російські державні, земські і церковні школи замінити на українські. 3. Програми шкіл залишити такими, як у школах Галичини й Буковини, внісши зміни згідно місцевої потреб. Навчальною мовою обрати українську, а з третього року навчання впровадити німецьку мову. 4. Підготувати учительські кадри з місцевих учителів, що пройшли відповідну курсову перепідготовку та за рахунок педагогів Галичини і Буковини, яких відбере Українська Шкільна Рада. 5. Забезпечити фінансування шкіл за рахунок державного бюджету допоки не будуть сформовані місцеві фонди [25]. Проект доповнили рядом організаційних заходів, що стосувалися керівництва освітою, розробки програм, повноважень організатора освітньої справи тощо. Невід'ємною рисою проекту як і ряду попередніх документів, до розробки яких долучався І. П. Крип'якевич, був зв'язок з педагогічними інституціями – товариствами та організаціями. І. П. Крип'якевич розумів, щоб без діяльної підтримки Просвіт, Педагогічного товариства, учительської секції культурної Ради вирішити освітянські проблеми неможливо. Саме тому він намагався до шкільної справи залучити насамперед тих, хто розумівся у ній на професійному рівні.

У листопаді 1915 р. І. П. Крип'якевич на засіданні учительської громади м. Львова виголосив реферат «Шкільництво в окупованих землях російської України» [16, арк. 46–47]. Він звернув увагу на традиції шкільництва, що були започатковані братами ще у XVI ст. Проаналізував зміни,

яких зазнала освіта за часів панування Російської імперії та охарактеризував стан шкільництва в умовах війни. Серед труднощів І. П. Крип'якевич виділив: відсутність інтелігенції та педагогічних товариств, відсутність зацікавлених в освітній справі урядників, брак фінансування освіти. Автор реферату виокремлював труднощі, щоб чітко визначити умови, в яких опинилася освітня сфера та спланувати подальші дії. План передбачав заходи для урядових структур (чиновників) і внутрішні дії на місцях. Особливу надію І. П. Крип'якевич покладав на галицьку інтелігенцію, якій потрібно було розробити навчальні програми, полегшити перехід від російського навчання до українського, подбати про організацію педагогічних курсів, добір підручників, відкриття бібліотек тощо [16]. Про стан та проблеми українського шкільництва І. П. Крип'якевич інформував не лише учительство. Він неодноразово звертався до громадськості, використовуючи періодичних пресу. На шпальтах часописів «Діло», «Українське слово» упродовж 1915–1917 рр. неодноразово друкувалися відозви Бюро культурної помочі, звіти про відкриття нових шкіл, бібліотек, організацію педагогічних курсів, нариси з історії освітньої справи та шкільництва, рекомендації щодо збирання пожертв на освітню справу тощо. Більшість цих повідомлень підготовлені І. П. Крип'якевичем.

Не менш складним виявилось налагодження освітньої справи на Волині. Тут національно-освітня праця натрапляла на перешкоди з боку австрійських військових походження. Займаючи керівні адміністративні посади, вони не виконували розпоряджень влади, нехтували приписами Бюро культурної помочі, гальмували запровадження української мови, перешкоджали відкриттю шкіл. Становище ускладнювалося тим, що на місцях бракувало не лише організаторів і фахівців освітньої справи, але й саме населення не вірило у відродження національної школи і не поспішало долучатися до розбудови шкільництва. Яскравим прикладом такого ставлення місцевого населення може бути лист міського голови Володимир-Волинського Гната Мартинеця до І. П. Крип'якевича, у якому він писав: «Населення пригноблене, прибите і темне. Одна потіха, що не називає себе москальським» [18, арк. 1–2].

У вересні 1915 р. І. П. Крип'якевич підготував доповідну записку «Волинь: політика і національні настрої», у якій стверджував, що рівень політичного, конфесійного, культурно-освітнього життя на Волині напередодні Першої світової війни залишився низьким і складним. Він писав про відсутність національної преси, засилля російської школи і констатував, що єдиним осередком українства тут були лише «Просвіти», які виникли значно пізніше ніж в Галичині [16, арк. 20–22]. Освітня праця утруднювали ті руйнування, яких зазнало населення Волині на початковому етапі війни. В краї було знищено чимало шкільних приміщень, не вистачало учителів, кошти на освіту не виділялися, запроваджувалися ряд обмежень для цивільного населення [13].

Щоб підняти загальний дух і залучити населення до освітньої справи, І. П. Крип'якевич в «Українському слові» упродовж 1915 р. друкує ряд матеріалів, у яких описує освітні традиції Волині [6; 9]. Важко стверджувати однозначно, що вони відіграли важливу роль в організації шкільництва. Однак, поза всяким сумнівом, вони стали для багатьох яскравою ілюстрацією того, що втратила Волинь за роки польського і російського панування. І. П. Крип'якевич акцентував увагу на тих культурно-освітніх традиціях, що сформувалися ще з часів Київської Русі, потім розвивалися і примножувалися Костянтином Острозьким, братськими осередками.

Він подав перелік десятків закладів освіти, що функціонували на Волині у великих та малих населених пунктах, які упродовж століть залишаючись осередками культури, підготували українському народу чимало визначних педагогів, організаторів освітньої справи особистостей [6]. Поза всяким сумнівом, публікації І. П. Крип'якевича мали б підняти не лише український дух, але й спонукати до активних дій на освітній ниві.

У розбудові освітньої справи на Волині І. П. Крип'якевич найбільше покладався на Українських січовиків (УСС). 26 січня 1916 р. Українські січові стрільці отримали дозвіл від австрійського командування на створення на Волині трьох комісаріатів [14, арк. 89]. За такою організаційною назвою «комісаріат», здавалося б, мала функціонувати окрема установа. Насправді до цього органу входила лише одна людина, першочерговим завданням якої було проводити агітацію і набирати до січового легіону вояків-добровольців. Українські січові стрільці вирішили скористатися такою можливістю і паралельно займалися культурно-освітньою працею, про що свідчать їх звіти [15]. Вербуванням та паралельно освітньої працею мали зайнятися Микола Саєвич (у Володимирі-Волинському), Дмитро Вітовський (у Ковелі), Михайло Гаврилко (у Луцьку).

У квітні 1916 р. І. П. Крип'якевич розробив спеціальну анкету для комісарів УСС. Ця анкета стала своєрідною пам'яткою з проведення дослідження життя населення на окупованих землях [25, арк. 96]. За характером дослідження це був своєрідний зріз сфер життя на різних рівнях: а) на рівні статистики, б) на рівні ставлень і стосунків міжетнічного характеру, в) на діяльничому рівні (хто і чим займається), г) на рівні планування і прогнозування (що варто було б зробити, організувати, провести тощо). Серед сфер, що підлягали дослідження, варто виділити: а) конфесійну, б) освітню, в) господарсько-управлінську. У рекомендаціях чимало питань стосувалися освітньої сфери: чи є школа; скільки класів; яка чисельність дітей; чи є учителі, хто вони; в якому стані шкільні приміщення; як школа укомплектована меблями, засобами навчання та приладдям; чи хоче громада відновити роботу школи; чи є помешкання для учителів, в якому воно стані [25, арк. 96]. Окрім того, ряд вказівок носили практичний характер і стосувалися організації та налагодження шкільництва: «Зложити шкільний комітет з 3 найсвідоміших людей, найліпше, як самі зголосяться, і написати подання до окружної команди о школу з українською викладавкою мовою і німецькою як предметом науки. Подати якнайбільше, щоб упередити поляків» [25, арк. 96]. Враховуючи те, що і польські політики займалися організацією шкільництва, І. П. Крип'якевич рекомендував діяти на випередження, не втрачати дорогоцінний час. Окремий блок запитань стосувався дослідження польських шкіл, виявлення ставлень до них місцевої людності та можливих перспектив щодо відкриття таких шкіл у населеному пункті. І. П. Крип'якевич пропонував комісарам взяти на облік представників місцевої інтелігенції, записати їх адреси. Він пропонував поцікавитися і з'ясувати наскільки військове командування турбується місцевим населенням. Рекомендував інспекторам долучитися до складання подань від імені громадян на отримання допомоги. Одночасно пропонував дізнатися про потребу населення у книгах, відкритті бібліотек, проведених заходів культурно-освітнього характеру тощо.

Освітня праця на Волині, започаткована І. П. Крип'якевичем при активній підтримці українських січовиків, здійснювалася у надзвичайно складних умовах, з численними перешкодами, труднощами об'єктивного і суб'єктивного характеру. Про це засвідчують десятки документів, що за-

лишилися у вигляді протоколів зсідань Бюро культурної помочі, листів-звернень учителів, військових до І. П. Крип'якевича, звітів про виконану роботу січовиками, матеріалів про стан освіти тощо [16; 17; 19; 20; 21; 22; 23; 25; 26; 27; 28; 30].

Січовики постійно інформували І. П. Крип'якевича про стан справ. Вони об'їжджали волинські села, проводили пояснювальну роботу, виступали перед місцевим населенням, поширювали книги, газети, відкривали школи. Про це свідчить досить активне листування Івана Петровича з Т. Плащуком, М. Саєвичем, Д. Вітовським [19; 20; 22]. Із самого початку стало очевидним, що культурно-освітня праця виявиться важкою. Труднощі носили насамперед організаційний характер. Досить часто інспектори наштовхувалися на протидію і нерозуміння владних структур, чого не скажеш про ставлення до них місцевого люду. Інтенсивність роботи була досить великою. Про це у звіті пише Д. Вітовський, який за короткий час об'їздив понад тридцять сіл, обстежив десятки приміщень і zorganizував більше десяти шкіл: «Маю дозвіл на утворення і zorganizоване 11 (одинадцяти) шкіл з українською викладовою мовою. Всюди є доволі гарні будинки; часом навіть дуже гарні» [22, арк. 21–22].

Свідченням того, що січовики налагодили справу, можуть слугувати звернення з місць від учителів, сільських старост, представників релігійних громад. Упродовж другої половини 1916–1917 рр. до Бюро культурної помочі надійшло сотні звернень про допомогу [21; 24]. Воно стало своєрідним координаційним центром, яке очолив І. П. Крип'якевич. Він був змушений оперативно і швидко реагувати на звернення, що надходили з місць. В основному це були звернення від учителів, які просили надіслати книги, підручники, зошити, шкільне приладдя, організувати шкільні бібліотеки, оплатити працю учителів. Іноді ці прохання були максимально конкретизовані. Так просили надіслати «Історію України» М. Грушевського, «Кобзар» Т. Шевченка, мапи Європи та України, портрети українських князів та гетьманів [26, арк. 94–96]. Частину прохань І. П. Крип'якевич виконував безпосередньо через січовиків. У листі до Д. Вітовського він писав: «Висилаю на прохання Романюка який просив для народу 3-4-шкільні бібліотеки, Палашуку – 200 букварів, 250 читанок, 300 рахункових книжок, 100 буковинських букварів, методичних диктантів, допоміжних книжок, книжечок для народу» [29, арк. 88–89].

Досить часто І. П. Крип'якевич був змушений самостійно приймати рішення щодо розподілу коштів та їх використання на купівлю книг, приладдя, надання допомоги та виплати зарплати. Так у листі до А. Жука він писав: «... я таки мушу поки що розпоряджатися Вашими фондами і купую за них книжки. Мушу вислати все якнайскоріше, бо на Волині є сильна акція поляків, – від сього чи ми скоро поставимо наші школи і добре їх викінчимо, залежить будучність там. ... передаю 200 к. для тамтешніх учителів як першу підмогу» [12, арк. 54–55]. І. П. Крип'якевич опікувався і кадровими питаннями. Один із напрямів цієї діяльності – відрядження учителів з Галичини на Волинь і Холмщину. «Стараюсь щоби вислати учителів з Галичини. Роблю, що можу», – писав він тому ж А. Жуку [12, арк. 55]. Бюро культурної помочі мало завдання скерувати з Галичини учителів-українців для створення шкіл, відкриття підготовчих курсів для місцевого учительства. Планувалося відкрити чоловічі гімназії з жіночими відділеннями у Холмі, Замості, Грубешові, Володимирі-Волинському, Луцьку, Ковелі, Дубно, учительські семінарії у Холмі (чоловічу та жіночу), Луцьку та Ковелі, а також промислово-торговельні школи у Холмі та Луцьку [25, арк. 40–41].

Чимало уваги І. П. Крип'якевич приділяв збору коштів на освітні справи. Він особисто звертався через періодичну пресу до населення з проханням надсилати грошові пожертви, підручники, навчальне приладдя. Упродовж 1916–1918 рр. галицькі газети рясніли не лише оголошеннями про збір коштів, але і звітами про надходження допомоги та її розподіл між школами, культурно-освітніми установами. Упродовж лише 1916 р. для освітньої справи волонтерами зібрано понад 32356 крон [17, арк. 2]. За рахунок грошових пожертв закуплено і відправлено близько 4000 підручників різноманітної художньої, науково-популярної літератури для шкільних бібліотек.

На весну 1917 р. газета «Діло» подала короткий звіт про організацію шкільництва на Волині. Менше ніж за два роки зусиллями Бюро культурної помочі відкрито 38 шкіл, у яких навчалися 2164 учнів та працювали 45 учителів, значна частина яких було скерована на терени волинського краю з Галичини [8]. Найбільше шкіл відкрили у Володимир-Волинському та Ковельському округах. Володимир-Волинський округ практично був лідером в освітній справі. Його гордістю стала українська народна школа, урочисте відкриття якої відбулося 20 травня 1916 р. [11]. У звіті, укладеному з нагоди першої річниці створення школи, маємо повну картину становлення і розвитку цього закладу.

Заходи щодо відкриття школи розпочалися ще в кінці вересня 1915 р., коли лінія фронту змістилася на схід від м. Володимира. Перші організаційні заходи здійснював Йосип Пеленський – історик, що перебував у Володимирі як військовий санітар. У листопаді до цієї справи долучився Гнат Мартинець – професор з Рогатина. У лютому 1916 р. до створення школи долучився Микола Саєвич, який був відкомандирований Українськими січовими стрільцями на прохання Бюро культурної помочі, очолюване І. П. Крип'якевичем. За допомогою магістрату і місцевого населення відремонтували приміщення школи, у якій не було жодного віцілого вікна, зруйновані стіни і печі, знищена підлога. У квітні 1916 р. сформували педагогічний колектив. І. П. Крип'якевич для посилення складу педагогічного колективу відрядив з Галичини Савину Сидорович, Теодру Ліщинську, Ангеліну Гайдучківну, Анну Бігунівну [11, с. 31]. До школи розпочали запис дітей. Навчатися виявило бажання 389 учнів. Однак, враховуючи, що класних кімнат для навчання не вистачало, частину дітей скеровували до інших шкіл, що відкривалися поруч. Класи були переповненіми. Про це свідчить запис учнів за класам: 1-А – 60 уч.; 1-Б – 56 уч.; 2-А – 59 уч.; 2-Б – 58 уч.; 3 – 68 уч. [11, с. 31]. Школу урочисто відкрили 20 травня, про що досить детально описали у річному звіті. Подальше функціонування закладу залежало від військових дій. З початком військової операції, що відома під назвою Брусилівського прориву, 8 червня 1916 р. школа припинила свою діяльність. Навчання поновили 18 вересня 1916 р.

Річний звіт школи дозволяє розкрити не лише особливості організації навчального процесу, але зрозуміти ту титанічну роботу, проведenu Бюро культурної помочі, українськими січовиками, педагогами з Галичини, місцевим населенням, яка була спрямована на перетворення закладу освіти в центр національного навчання та виховання. У школі був розроблений план науки та програми на чотири роки навчання. До загального переліку предметів увійшли: письмо, читання, українська мова, Закон Божий, математика (рахунки), музика (співи), руханка (фізкультура), історія України, ручна праця, німецька мова, малювання (рисунок), каліграфія (гарне письмо) [11, с. 12–23]. Шкільна бібліотека нараховувала сотні примірників

ків видань, якими користувалися учні, учителі та місцеві жителі. У фондах шкільної бібліотеки були «Історія України-Руси» М. Аркаса, «Як жив український народ», «Історія України» М. Грушевського, «Оповідання з історії української землі» М. Залізняка, «Оповідання з рідної історії» Б. Барвінського, «Короткий огляд української історії» Д. Коренця [11, с. 24–28]. Не кожна бібліотека на той час мала стільки підручників з історії. Очевидним є той факт, що всі ці книги були закуплені на кошти Бюро культурної помочі і направлені для організації навчання.

Школа проводила велику просвітницьку роботу серед місцевого населення. Традиційними стали святкування річниць народження Т. Шевченка, проведення конференцій для батьків, організація зустрічей з січовиками, представниками Бюро культурної помочі. У травні 1916 р. в школі розпочали свою діяльність педагогічні курси для місцевих учителів. Програма курсів, яку у свій час розробив І. П. Крип'якевич, передбачала лекції з історії України, української мови, методики викладання предметів та проведення занять практичного характеру. Курси фінансово підтримував комісаріат УСС та Бюро культурної помочі [11, с. 39]. Для дітей із бідних родин в школі організоване харчування і надавалася допомога у вигляді одягу та взуття. Всі прибутки і витрати підлягали чіткому обліку і звітності.

Про діяльність школи І. П. Крип'якевича час від часу інформували як січовики так і самі педагоги, представники органів міського магістрату, звітуючи перед ним про витрачені кошти, дякуючи за надіслані книги, приладдя. Школа у Володимирі-Волинському може слугувати яскравим прикладом організаційно-педагогічної діяльності як самого І. П. Крип'якевича, так і десятків тих сподвижників української справи, яких він долучив до реалізації освітньої політики.

Діяльність І. П. Крип'якевича як голови Бюро культурної помочі мала неабиякий вплив на піднесення національної свідомості населення Волині й Холмщини. Цей процес варто розглядати у контексті організації національно-визвольних змагань і реалізації тих програм, які на порядок денний виніс час. У загальноукраїнському масштабі для цього часу стали характерними докорінні зміни в освітній сфері. Ці зміни були результатом реалізації прагнень української інтелігенції щодо створення нової системи освіти. Щоб ця система запрацювала їй потрібні було ентузіасти-організатори. До організації нового освітнього простору, що був національним за духом і змістом, долучився І. П. Крип'якевич. Упродовж листопада 1915 р. – березня 1917 р., перебуваючи на посаді голови Бюро культурної помочі, він зумів так налагодити роботу, що вона дала конкретні результати: відкриття українських шкіл, читалень, бібліотек, збір пожертв, налагодження роботи учительських курсів, семінарів. Чи не найкращою оцінкою організаторської праці І. П. Крип'якевича може стати лаконічне але таке вагомим висловлювання А. Жука: «Я не маю слів, щоб оцінити Ваше сприяння ведення справи і особливо опрацювання звітів» [12, арк. 70].

Список використаних джерел:

1. Грицак Я. Й. Нариси історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. / Я. Й. Грицак. – К.: Генеза, 1996. – 360 с.
2. Діяльність Івана Крип'якевича в Союзі Визволення України / І. Патер // Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: зб. наук. пр. – Л., 2001. – Вип. 8. – С. 267–305.

3. За Бюро культурної помочи // Вістник Союзу визволення України. – Відень. – 1916. – Ч. 87–88. (2 квітня). – С. 230.
4. Каліщук О. Іван Крип'якевич і Волинь (1914–1918 рр.) / О. Каліщук // Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: зб. наук. пр. – Л., 2001. – Вип. 8. – С. 739–747.
5. Клименко Н. П. Культурно-просвітницька діяльність Івана Крип'якевича (1886–1967 рр.): дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Н. П. Клименко; Київ. славист. ун-т. – К., 2009. – 228 с.
6. [Крип'якевич І.] Давні українські школи на Волині // Українське слово. – 1915. – № 87–88.
7. Крип'якевич І. Доля Холмщини і Волині / І. Крип'якевич // Діло. – 1916. – 23 квітня.
8. [Крип'якевич І.] Українські школи на Волині: комунікат Бюро культурної помочи // Діло. – 1917. – № 52. – 4 березня.
9. [Крип'якевич І.] Січове військо і українська школа // Українське слово. – 1915. – № 103.
10. Наша платформа // Вістник Союзу визволення України. – Відень. – 1914. – Ч. 1. (5 жовтня). – С. 1–2.
11. І. Звідомлення управи української народної школи ім. Шевченка в Володимирі-Волинському. – Володимир-Волинський, 1917. – 42 с.
12. Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 4405. – Оп. 1. – Спр. 65. – 77 арк.
13. ЦДАВО України. – Ф. 4465. – Оп. 1. – Спр. 23. – 67 арк.
14. Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІА України у Львові). – Ф. 353. – Оп. 1. – Спр. 7. – 110 арк.
15. ЦДІА України у Львові. – Ф. 353. – Оп. 1. – Спр. 14. – 60 арк.
16. ЦДІА України у Львові. – Ф. 395. – Оп. 1. – Спр. 4. – 47 арк.
17. ЦДІА України у Львові. – Ф. 395. – Оп. 1. – Спр. 5. – 15 арк.
18. ЦДІА України у Львові. – Ф. 395. – Оп. 1. – Спр. 6. – 46 арк.
19. ЦДІА України у Львові. – Ф. 395. – Оп. 1. – Спр. 7. – 6 арк.
20. ЦДІА України у Львові. – Ф. 395. – Оп. 1. – Спр. 8. – 52 арк.
21. ЦДІА України у Львові. – Ф. 395. – Оп. 1. – Спр. 9. – 28 арк.
22. ЦДІА України у Львові. – Ф. 395. – Оп. 1. – Спр. 10. – 29 арк.
23. ЦДІА України у Львові. – Ф. 395. – Оп. 1. – Спр. 11. – 66 арк.
24. ЦДІА України у Львові. – Ф. 395. – Оп. 1. – Спр. 12. – 145 арк.
25. ЦДІА України у Львові. – Ф. 395. – Оп. 1. – Спр. 14. – 130 арк.
26. ЦДІА України у Львові. – Ф. 395. – Оп. 1. – Спр. 15. – 197 арк.
27. ЦДІА України у Львові. – Ф. 395. – Оп. 1. – Спр. 16. – 143 арк.
28. ЦДІА України у Львові. – Ф. 395. – Оп. 1. – Спр. 17. – 115 арк.
29. ЦДІА України у Львові. – Ф. 395. – Оп. 1. – Спр. 18. – 138 арк.
30. ЦДІА України у Львові. – Ф. 395. – Оп. 1. – Спр. 20. – 38 арк.

Левдер А. И. И. П. Крипякевич – организатор украинского образования в годы Первой мировой войны.

В предлагаемой статье проанализирована организационно-педагогическая деятельность известного украинского историка И. П. Крипякевича в годы Первой мировой войны. В течении ноября 1915 г. – марта 1917 г. он возглавлял Бюро культурной помощи. За краткий период времени И. П. Крипякевич сумел наладить организационную работу в сфере образования на Волини и Холмщине, результатом которой стали кон-

кретные дела: открытие украинских школ, учительских курсов, семинаров, библиотек, сбор денег для проведения образовательно-культурных мероприятий.

Ключевые слова: *И. П. Крипякевич, Первая мировая война, образовательная политика, украинская школа, организационно-педагогическая деятельность.*

Levder A. I. I. P. Krypyakevych is the organizer of the Ukrainian education during the years of the First World War.

Abstract. *The proposed article the organizational and pedagogical activity of the famous Ukrainian historian I.P. Krypyakevych during the First World War is analyzed. During November 1915 – March 1917 he headed the Bureau of Cultural Help. In the short time I. P. Krypyakevych organized the work of the organization of education in Volyn and the Cholm regions, which resulted in the specific actions: the opening of Ukrainian schools, teachers' courses, workshops, libraries, fundraisers for educational and cultural affairs.*

Keywords: *I.P. Krypyakevych, the First World War, educational policy, Ukrainian school, organizational and pedagogical activity.*